

TEFSİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Tafsîr Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2025 (Nisan/April)

Mâtürîdî Tefsirinde Makâsîdî Yorum, Yazar: Gülhan Maden (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 320 sayfa, ISBN 978- 625-6506-20-6)

Maqâşidî Interpretation in Mâturîdî's Tafsîr, Author: Gülhan Maden (Istanbul: Ensar Publications, 2023), 320 pages, ISBN 978-625-6506-20-6)

التفسير المقاصدي في تفسير الماتريدي، المؤلفة: كولهان مادن (إسطنبول: منشورات الأنصار، 2023)، 320 صفحة، (ردمك 6-20-6506-625-978)

Faruk GÖRGÜLÜ

Doç. Dr. Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı
Asst. Prof. Duzce University Faculty of Theology Basic Islamic Sciences Department of Tafsir
Düzce, TÜRKİYE

farukgorgulu@duzce.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-1826-2426>

ROR: <https://ror.org/04175wc52>

Atıf / Citation

Görgülü, Faruk. “Mâtürîdî Tefsirinde Makâsîdî Yorum, Yazar: Gülhan Maden (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 320 sayfa, ISBN 978- 625-6506-20-6)”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Nisan/April, 2025), 398-408

<https://doi.org/10.31121/tader.1641851>

Bilgi/ Information

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi

Article Type: Book Review

Geliş/Received: 18/02/2025

Kabul/Accepted: 14/04/2025

Yayın/Publication: 30/04/2025

Etik, Çıkar Çatışması ve Fon Desteği Beyanı/ Ethics, Conflict of Interest and Funding Statement

Etik kurallara uyulduğu beyan edilmiştir/It was declared that ethical rules were complied with.

Yazar(lar)ın bir çıkar çatışması yoktur ve yazarlar herhangi bir dış fon almamışlardır.

The author(s) has no conflict of interest to declare and received no external funding in Support.

İntihal: Tespit edilmemiştir/ No plagiarism detected. (intihal.net).

Lisansüstü Tezlerden Üretilmesi: Üretilmemiştir.

Production from Postgraduate Theses: Not Produced.

Lisans / License

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayımcı / Published by Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Makâsîd Teorisi, erken dönemlerden itibaren “Makâsîdü’ş-Şerî’a” veya “Makâsîdü’ş-Teşrî” terimleriyle fıkıh ilminde ortaya çıkmıştır. Zamanla fıkıh disiplini içerisinde sistematik bir yapıya kavuşan bu teori, farklı âlimlerin katkıları ve yaklaşımlarıyla daha da gelişmiştir. Son yıllarda ise bu kavram, ‘Makâsîdî Tefsir’ adıyla tefsir ilmi içerisinde yeni bir yöntem olarak değerlendirilmiş ve bu alanda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Gülhan Maden’in *Matürîdî Tefsirinde Makâsîdî Yorum* adlı eseri, bu çabaların önemli bir ürünü olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışma, makâsîd nazariyesinin ve makâsîdî tefsir yönteminin Matürîdî’nin (ö. 333/944) *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* adlı eserindeki temellerini tespit etmeyi hedeflemektedir. Eserde, hem makâsîd düşüncesinin oluşumunda Mâtürîdî’nin bir katkısının olup olmadığı hem de onun tefsirinin makasîdî yöntemi ne ölçüde yansıttığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Maden bu kitabında, Mâtürîdî’nin tefsir metodolojisini sistematik bir şekilde analiz ederek, sağlıklı bir Kur’an anlayışının geliştirilmesine katkıda bulunmasının yanı sıra, İslâm dünyasının yaşadığı çok boyutlu krizlere çözüm sunabilecek metodolojik bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle eser, klasik tefsir mirasımızın modern dönemin sorunlarına nasıl çözüm üretebileceğini göstermesi bakımından özgün bir değer taşımaktadır. Giriş ve dört bölümden oluşan eser, sonuç kısmında *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*’ın makâsîdî tefsir kategorisinin ilk örneklerinden biri olduğunu ortaya koyan önemli tespitlerle tamamlanmaktadır. Maden’in bu çalışması, klasik tefsir geleneğinde makâsîd düşüncesinin izlerini sürmesi ve Mâtürîdî’nin bu alandaki özgün katkılarını ortaya koyması bakımından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, modern dönemde makâsîd teorisinin gelişimine ışık tutacak tarihsel bir perspektif sunması bakımından da değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, Makâsîd Teorisi, Makâsîdî Tefsir, Makâsîdî Yorum.

Abstract

The Theory of Maqâsîd emerged in the science of jurisprudence (fiqh) from early periods under the terms “Maqâsîd al-Sharî’a” or “Maqâsîd al-Tashrî.” Over time, this theory gained a systematic structure within the discipline of jurisprudence and was further developed through the contributions and approaches of various scholars. In recent years, this concept has been evaluated as a new method within the science of exegesis (tafsîr) under the name *Maqâsîdî Tafsîr* and various studies have been conducted in this field. Gülhan Maden’s work titled *Maqâsîdî Interpretation in Mâtürîdî’s Exegesis* stands out as a significant product of these efforts. This study aims to identify the foundations of the theory of maqâsîd and the maqâsîdî exegesis method in Mâtürîdî’s (d. 333/944) work *Ta’vîlât al-Qur’ân*. The work thoroughly examines whether Mâtürîdî contributed to the formation of maqâsîd thought and to what extent his exegesis reflects the maqâsîdî method. In this book, Maden systematically analyzes Mâtürîdî’s exegetical methodology, aiming not only to contribute to the development of a sound understanding of the Qur’ân but also to establish a methodological framework capable of offering solutions to the multidimensional crises faced by the Islamic world. In this regard, the work represents a unique contribution to the field in demonstrating how our classical exegetical heritage can provide solutions to the problems of the modern era. Comprising an introduction and four chapters, the work concludes with significant findings that establish *Ta’vîlât al-Qur’ân* as one of the earliest examples of the maqâsîdî exegesis category. Maden’s study makes an important contribution to the literature by tracing the roots of maqâsîd thought in the classical exegetical tradition and highlighting Mâtürîdî’s original contributions in this field. Additionally, it serves as a valuable resource by offering a historical perspective that sheds light on the development of the theory of maqâsîd in the modern period.

Keywords: Tafsîr, Mâtürîdî, *Ta’vîlât al-Qur’ân*, Theory of Maqâsîd, Maqâsîdî Tafsîr, Maqâsîdî Interpretation.

الخلاصة

ظهرت نظرية المقاصد في علم الفقه منذ العصور المبكرة بمصطلحات "مقاصد الشريعة" أو "مقاصد التشريع". وبمرور الوقت، اكتسبت هذه النظرية بنية منهجية داخل تخصص الفقه، وتطورت أكثر مع إسهامات ومناهج مختلف العلماء. وقد تم تقييم هذا المفهوم في السنوات الأخيرة كمنهج جديد في علم التفسير تحت اسم "التفسير المقاصدي"، وأجريت دراسات مختلفة في هذا المجال. ويبرز كتاب كولهان مادن المعنون "التفسير المقاصدي في تفسير الماتريدي" بوصفه نتاجاً مهماً لهذه الجهود. وتهدف هذه الدراسة إلى تحديد أسس نظرية المقاصد ومنهج التفسير المقاصدي في كتاب الماتريدي (ت 333هـ/944م) "تأويلات القرآن". ويحلل العمل بالتفصيل ما إذا كان الماتريدي قد ساهم في تشكيل فكر المقاصد، وإلى أي مدى يعكس تفسيره المنهج المقاصدي. ومن خلال التحليل المنهجي لمنهجية الماتريدي في التفسير، يهدف مادن إلى المساهمة في تطوير فهم سليم للقرآن، بالإضافة إلى إنشاء إطار منهجي يمكن أن يقدم حلولاً للأزمات متعددة الأبعاد التي يواجهها العالم الإسلامي. وفي هذا الصدد، فإن الكتاب له قيمة فريدة من حيث إظهار كيف يمكن لتراثنا التفسيري الكلاسيكي أن ينتج حلولاً لمشكلات العصر الحديث. ويتكون الكتاب من مقدمة وأربعة فصول، وينتهي في قسم الخاتمة باكتشافات مهمة تثبت أن "تأويلات القرآن" هو أحد الأمثلة الأولى لفئة التفسير المقاصدي. تقدم دراسة مادن إسهاماً مهماً في الأدبيات من حيث تتبعها لأثر فكر المقاصد في التراث التفسيري الكلاسيكي والكشف عن إسهامات الماتريدي الأصلية في هذا المجال. بالإضافة إلى ذلك، فهو مصدر قيم من حيث توفير منظور تاريخي يلقي الضوء على تطور نظرية المقاصد في العصر الحديث.

الكلمات المفتاحية: التفسير، الماتريدي، تأويلات القرآن، نظرية المقاصد، التفسير المقاصدي، التأويل المقاصدي.

"Makâsîdû's-Şerî'a" kavramı, genel olarak dinin; özelde ise ibâdetler ve hukuk alanındaki dinî hükümlerin hikmet ve gayelerini ifade eden bir terim olarak erken dönemden itibaren fıkıh literatüründe kullanılmaya başlanmıştır.¹ Bu düşüncenin sistematik bir yapıya kavuşmasında Cüveynî (ö. 478/1085) önemli bir rol üstlenmiştir. Cüveynî, eserlerinde "maksûd", "maksîd" ve "garaz" gibi terimleri kullanarak şer'î hükümlerin gayelerini açıklamış ve böylece makâsîd düşüncesinin kavramsallaşmasına öncülük etmiştir.² Onun öğrencisi Gazzâlî (ö. 505/1111) ise bu düşüncüyü daha da geliştirerek makâsîd anlayışına yeni boyutlar kazandırmış, kavramsal çerçeveyi derinleştirmiş ve düşüncüyü sistematik bir yapıya kavuşturmuştur.³

Makâsîd teorisinin gelişimine en önemli katkıyı Endülüslü Mâlikî fakîh Şâtîbî (ö. 790/1388) sağlamıştır. Şâtîbî, *Muvâfakât* adlı eserinde bu düşüncüyü bağımsız bir teori hâline getirerek İslâm hukuk metodolojisinde yeni bir çıkış açmış ve böylece makâsîd düşüncesini İslâm hukukunun temel teorilerinden biri hâline getirmiştir.⁴ Şâtîbî sonrası dönemde, makâsîd konusunda klasik görüşlerin tekrarı dışında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak günümüzde, İslâm dünyasının yaşadığı sorunlara çözüm arayışı bağlamında İslâm hukukunun ihtiyası ve tecdidi tartışmalarıyla birlikte makâsîd konusu yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreçte, *el-Muvâfakât*'ın yayımlanması, söz konusu alandaki çalışmalara önemli bir katkı sağlayarak literatürün gelişimine hız kazandırmıştır. Tunus müftüsü ve Zeytûniyye Üniversitesi Rektörü Muhammed Tâhir İbn Âşûr (ö.1970) *Makâsîdû's-Şerî'ati'l-İslâmiyye* adlı eserinde Şâtîbî'nin teorisini geliştirerek makâsîdın müstakil bir ilim dalı olması gerektiğini savunmuştur.⁵

¹ Ertuğrul Boynukalın, "Makâsîdû's-Şerî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/423, 424.

² Rahmi Yaran, "Cüveynî'den İbn Abdüsselâm'a Makâsîd/Maslahat Söylemi", *EKEV Akademi Dergisi* 10/28 (2006), 194; Ömer Yılmaz, *Makâsîd Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 131.

³ Ersin İçcioğlu, *Teşekkül Dönemi Makâsîd Düşüncesi ve Kaffâl eş-Şâfi'nin Mahâsinü's-Şerî'a Adlı Eseri* (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 122.

⁴ Rahmi Yaran, "Cüveynî Öncesi Makâsîd/Maslahat Söylemi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (Ocak 2005), 94; Faruk Çaykara, *Kur'ân'ın Yorumlanmasında Amaçsal Yaklaşımlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 12.

⁵ Boynukalın, "Makâsîdû's-Şerî'a", 27/424, 425.

Son yıllarda, klasik tefsir literatüründeki makâsîdî yaklaşımların tespiti ve tahlili, modern dönem tefsir araştırmalarında dikkat çeken bir inceleme sahası olmuştur. Fıkıh ilmi bünyesinde gelişerek sistematik bir yapıya kavuşan “Makâsîd Teorisi”, günümüzde “Makâsîdî Tefsir” adıyla Kur’an yorumunda yeni bir metodoloji olarak benimsenmiştir.⁶ Bu yöntem, Kur’an ayetlerini sadece literal anlamlarıyla değil, aynı zamanda ilâhî maksatlar ve hikmetler çerçevesinde yorumlamayı hedefler. Bir yandan klasik tefsir eserlerindeki makâsîd düşüncesini inceleyen bu yaklaşım, diğer yandan modern dönemde bağımsız bir tefsir metodolojisi olarak şekillenmektedir. Klasik dönem müfessirlerin tefsirlerinde yer alan bu düşüncenin analizi ise hem söz konusu teorinin tarihsel gelişimini anlama hem de modern dönem tefsir çalışmalarına yeni açılımlar kazandırma noktasında büyük önem taşımaktadır.

Gülhan Maden’in *Mâtürîdî Tefsirinde Makâsîdî Yorum* adlı eseri, bu alandaki çalışmalara önemli bir örnek teşkil eden kapsamlı bir araştırmadır. Söz konusu çalışma, makâsîd teorisinin tefsir literatüründeki erken dönem yansımalarını Mâtürîdî özelinde ele alarak bu konuda sistematik bir çerçeve sunmaktadır. Eser, Mâtürîdî’nin tefsirini makâsîd perspektifinden ele alan ilk çalışma olması bakımından da literatürde özgün bir yere sahiptir. Bu eser, bir yandan klasik tefsir mirasını makâsîd teorisi bağlamında yeniden okuma imkânı sunarken, diğer yandan modern dönem Kur’an araştırmalarına da metodolojik açıdan önemli katkılar sağlamaktadır. Doktora tezinin⁷ gözden geçirilerek kitaplaştırılmasıyla meydana getirilen bu çalışma,⁸ İmam Mâtürîdî’nin *Te’vilâtü’l-Kur’ân* adlı tefsirindeki yorumlarını tahlil ederek bunların Kur’an’ın genel ve özel maksatlarıyla ilişkisini ortaya koymakta, böylece klasik tefsir geleneğine yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Maden, çalışmasında iki temel soruya odaklanmaktadır: Birincisi, makâsîd düşüncesinin teorik gelişiminde Mâtürîdî’nin bir katkısının olup olmadığı; ikincisi ise, onun tefsir metodolojisinin makâsîdî yorum yönteminin özelliklerini taşıyıp taşımadığıdır. Bu çerçevede eser, klasik dönem tefsir geleneğinde makâsîdî yöntemin izlerini sürmektedir. Böylece hem klasik tefsir geleneği içerisinde makâsîd düşüncesinin nasıl ele alındığını hem de Mâtürîdî’nin bu alanda kendine özgü yaklaşımını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Mâtürîdî tefsirini gâî yorum metodu perspektifinden ele alarak makâsîdî tefsir yönteminin erken dönem tefsir literatüründeki varlığını ve kullanım yoğunluğunu belirlemeye çalışmaktadır. Bu yönüyle eser, makâsîdî tefsir metodolojisinin tarihsel seyrini analiz eden akademik çalışmalara önemli bir katkı sunmaktadır. Söz konusu çalışma, mevcut araştırmalar için bir referans niteliği taşıyarak, gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalara teorik ve metodolojik bir temel oluşturmaktadır.

Maden’in eseri, giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte (s. 15-31), önce araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi detaylı bir şekilde ele alınmış, ardından

⁶ Bk. Ali Muhammed Es’ad, “İslam Geleneğinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir”, *Makâsîdî Tefsir Kur’ân-ı Kerîm’i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*, ed. Mustafa Çağrı (İstanbul: Kuramer, 2018), 185-191; Abdülmecîd en-Neccâr, “Modern Dönem İslam Düşüncesinin Makâsîd Merkezli Bir Tefsire Olan İhtiyacı”, *Makâsîdî Tefsir Kur’ân-ı Kerîm’i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*, ed. Mustafa Çağrı (İstanbul: Kuramer, 2018), 285-305; Resul Ersöz, “Kur’ân’ı Maksatları Bağlamında Okumanın Değeri: Makâsîdî Tefsir”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Ekim/October 2021), 766-770.

⁷ Gülhan Maden, *Maturidi’nin, Te’vilâtü’l-Kur’ân’ında Makasid Eksenli Tefsir Yöntemi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

⁸ Gülhan Maden, *Mâtürîdî Tefsirinde Makâsîdî Yorum* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023).

makâsîdî tefsir alanındaki literatür değerlendirilmiştir. Yazar, erken dönem tefsir geleneğinde Mâtürîdî perspektifinden makâsîd düşüncesini analiz etmenin, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyduğunu ve literatürde önemli bir boşluğu dolduracağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda yazar, Mâtürîdî'nin tefsirinin makâsîd merkezli bir okumaya tabi tutulmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu okumanın hem sağlıklı bir Kur'an anlayışının oluşturulmasına katkı sağlayacağını belirtmektedir. Hem de İslâm dünyasının içinde bulunduğu problemlere çözüm üretebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, giriş bölümünde Mâtürîdî'nin hayatı ve *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserine dair özet bilgilere de yer verilmiştir.

Yazar, “Makâsîdın Kavramsal Çerçevesi ve Tefsir İlmindeki Yeri” başlıklı birinci bölümde (s. 33-77), makâsîd kavramını etimolojik açıdan inceleyerek terim anlamı ve kavramsal gelişimini sistematik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Ayrıca, kavramın fıkıh ve tefsir ilmindeki anlamlarını analiz eden yazar, klasik dönemden modern döneme kadar makâsîd yaklaşımının geçirdiği evreleri kapsamlı bir literatür taramasıyla ortaya koymaktadır. Bu sayede, makâsîd kavramının tefsir ilmindeki kullanımı ve teorik altyapısına dair okuyucuya güçlü bir giriş sunulmaktadır. Özellikle teorinin Kur'an ve sünnetteki temellerinden hareketle, sahâbe ve tâbiîn dönemindeki pratik uygulamalar ile fikhî mezheplerin makâsîd ictihadına yaklaşımları kapsamlı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda yazar, çeşitli ekollerin yaklaşımlarını kronolojik bir çerçevede değerlendirmektedir. Hanefî usulcülerinin istihsan ve maslahat anlayışlarını, Mâlikî fakihlerin istislah yöntemini detaylıca sunmaktadır. Ayrıca Cüveynî'nin Burhân'daki görüşlerini ve Gazzâlî'nin Mustasfâ'da teoriye kazandırdığı sistematik yapıyı incelemektedir. Nihayetinde Şâtıbî'nin Muvâfakât'ta ulaştığı zirve noktasını analiz ederek teorinin gelişim sürecini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yazar, Şâtıbî sonrasında makâsîd çalışmalarının uzun bir duraklama dönemine girdiğini belirtmektedir. Bu çalışmaların 18. yüzyılda Şah Veliyullah ed-Dehlevî (ö. 1239/1824) ile yeniden canlandığını ve 20. yüzyılda Tunuslu âlim Muhammed Tâhir b. Âşûr ile önemli bir ivme kazandığını ifade etmektedir. Bunun yanında daha sonra konuya dair pek çok çalışmanın yapıldığını da vurgulamaktadır (s. 63-64).

Müellif, bu bölümde makâsîd teorisinin temel prensiplerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Tümevarım metodu, nass-maksat ilişkisi, maslahat-mefsedet dengesi ve hüküm-hikmet bağlantısı gibi metodolojik esaslar, teorinin omurgasını oluşturan unsurlar olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât şeklindeki klasik kategorilendirme, sistematik bir yaklaşımla irdelenerek somut örneklerle açıklanmaktadır. Bu analizler, teorinin pratikte nasıl işlediğini anlamaya yönelik önemli bir zemin sunmaktadır.

Bölümün devamında yazar, makâsîdın tefsir ilmindeki konumunu belirlemeye çalışmakta ve bu bağlamda “Makâsîdü'l-Kur'ân” kavramına ve tarihsel gelişimine değinmektedir. Bunun yanı sıra makâsîdî tefsir anlayışının ortaya çıkışı, tanımı, amacı, önemi, temel özellikleri, metodolojisi ve sağladığı faydaları sistematik bir şekilde ortaya konulmaktadır (s. 64-77). Yazarın, makâsîd teorisinin tarihsel gelişimini, temel prensiplerini ve tefsir ilmindeki yerini ayrıntılı bir şekilde ele alması, okuyucuya teorinin mahiyetini ve önemini bütüncül bir perspektifle kavrama imkânı sunmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde yazar, “Te’vîlâtü’l-Kur’ân’da Makâsîd Düşüncesinin Dayanakları ve Kavramsal Çerçevesi” başlığı altında (s. 78-128), *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*’da makâsîd düşüncesinin izlerini araştırmaktadır. Bu doğrultuda, öncelikle Mâtürîdî’nin düşünce sisteminde makâsîd anlayışının temellerini ele almakta ve onun bilgi teorisi, akıl-nakil ilişkisi, hikmet nazariyesi, din-şer’at ayırımı, husn-kubh meselesi, tefsir-te’vîl ayırımı, istihsân yöntemine yaklaşımı ve nesh anlayışı gibi temel konulara dair görüşlerini incelemektedir. Yazar, bu meseleleri Mâtürîdî’nin düşünce dünyasında makâsîd kavramının ne ölçüde yer aldığı ve onun tefsir yönteminin makâsîd eksenli yaklaşımla ne ölçüde uyumlu olduğu bağlamında analiz etmektedir. Bölümün devamında, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*’da “makâsîd” kavramının hangi anlamlarda kullanıldığı, bu kavramın yerine kullanılan alternatif terimler ve makâsîd düşüncesini destekleyen unsurlar sistematik ve bütüncül bir yaklaşımla incelenmektedir. Yazar eserinde, İmâm Mâtürîdî’nin makâsîd anlayışını destekleyen temel unsurları ortaya koymaktadır. Mâtürîdî’nin sünneti mutlak bağlayıcı görmeyip yalnızca maslahat sağladığı sürece bağlayıcı kabul ettiğini, bu bağlayıcılığı da içerdiği anlamlara ve hükümlere göre farklı kategorilere ayırdığını belirtmektedir. Ayrıca, onun manayı lafza tercih ettiğini, nassların tarihi bağlamını ve ortaya çıktığı şartları dikkate aldığını vurgulanmaktadır. Müellif, Mâtürîdî’nin bütün şer’î hükümlerin asıl kaynağını Kur’an-ı Kerim’de aradığını ve “Zarûriyyât-ı hamse” eksenli yorumlara yer verdiğini de ifade etmektedir. Bu unsurlar ışığında yazar, Mâtürîdî’nin düşünce sisteminde makâsîd anlayışının güçlü bir yeri olduğu sonucuna varmaktadır (s. 128-153).

“Te’vîlâtü’l-Kur’ân’da Makâsîdu’t-Teşrî ve Makâsîd İctihâdî” başlıklı üçüncü bölümde (s. 154-179), *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*’da yer alan makâsîd düşüncesinin fıkhi boyutu ele alınmaktadır. Bu çerçevede Mâtürîdî’nin hükümlerin genel ve özel maksatlarına ilişkin yorumları ile makâsîd ile ilişkili kavramları nasıl kullandığı analiz edilmektedir. Bölümde ayrıca tevhid, adâlet, ihsan, güzel ahlâk ve emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ‘ani’l-münker gibi evrensel ilkelerin Kur’an’ın temel hedefleri olarak nasıl konumlandırıldığı incelenmekte ve Mâtürîdî’nin bu ilkelerin bireysel ve toplumsal hayatta nasıl uygulanabileceğine dair örnekler sunulmaktadır. Aynı zamanda âyetlerin fikhî hükümlere dayalı yorumlarında ilâhî maksatların nasıl gözetildiği incelenmekte, özellikle aile, cezâ ve borçlar hukuku gibi konularda, Mâtürîdî’nin makâsîdî yaklaşımı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Mâtürîdî’nin, söz konusu hükümlerin toplumsal düzeni sağlama, bireysel hakları koruma ve adaleti ikâme etme gibi amaçlarını nasıl ele aldığı ortaya konulmaktadır. Yazar, Mâtürîdî’nin bu hükümlerin literal anlamlarının ötesine geçerek, onların ilâhî maksatlarını ve toplumsal faydalarını da çeşitli bağlamlarla açıkladığını belirtmektedir. Bu değerlendirmeler, Mâtürîdî’nin hükümleri yorumlarken sadece metnin zahirî anlamıyla yetinmediğini; aynı zamanda hükümlerin arkasındaki hikmet ve maslahatları da dikkate aldığını göstermektedir.

“Tevîlâtü’l-Kur’ân’da Makâsîdî İctihâd” alt başlığı altında ise (s. 179-205), makâsîd icthadının nasıl kullanıldığı somut örneklerle ortaya konulmaktadır. Yazar, Mâtürîdî’nin maslahat kavramını dünya-âhiret dengesi içinde ele alması, hikmet kavramını şer’î hükümlerin gayelerini açıklamada anahtar terim olarak konumlandırması ve illet kavramını hükümlerin maksatlarıyla ilişkilendirmesi gibi hususları, onun makâsîd teorisine erken dönem katkıları olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Mâtürîdî’nin dinin temel maksatlarını beş esas (din, can, akıl, nesil ve malın korunması) üzerinden değerlendirmesi, maslahatları zarûriyyât-hâciyyât-tahsîniyyât

şeklinde sınıflandırması ve teklifin maksatlarını kulların dünya ve âhiret saâdeti perspektifinden ele almasını gibi konular, sistematik biçimde incelenmektedir. Yazar, Mâtürîdî'nin bu kavramları kullanım biçimlerini ve onlara yüklediği anlamları detaylı bir şekilde tahlil ederek, onun makâsîd düşüncesinin teorik temellerini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Bu analizler, tefsir ve fıkıh arasındaki ilişkiyi ele alarak Mâtürîdî'nin yorum anlayışının kapsamlı ve bütüncül yapısını ortaya koymaktadır. Yazar, Mâtürîdî'nin ictihad anlayışının Makâsîdü's-şerî'a prensiplerine dayalı bir metodoloji üzerine inşa edildiğini belirtmekte; kıyasın yetersiz kaldığı durumlarda istihsanî alternatif bir yöntem olarak öne sürmesini ve şer'î hükümlerin değişen sosyal, kültürel ve tarihî şartlara bağlı olarak yeniden yorumlanabileceği yönündeki yaklaşımını, onun döneminin sınırlarını aşan ileri görüşlü bir bakış açısına sahip olduğunun önemli bir göstergesi olarak değerlendirmektedir.

Ayrıca yazar Mâtürîdî'nin mesâlih-i âmme (kamu yararı) ve kolaylık ilkesi gibi evrensel ilkeleri merkeze alan metodolojik yaklaşımını incelemekte ve onun tefsir ve ictihad anlayışının, sadece yaşadığı dönem için değil, aynı zamanda modern dönemler için de önemli bir referans kaynağı olabileceği sonucuna varmaktadır. Bu bölüm, tefsir ile fıkıh arasındaki ilişkiyi inceleyerek Mâtürîdî'nin yorum anlayışının bütüncüllüğünü ortaya koymakta ve makâsîdî düşüncenin tefsir metodolojisine etkisini belirleme açısından oldukça açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Maden, çalışmasının dördüncü ve son bölümünde (s. 206-283), *Te'vilâtü'l-Kur'an*'ı makâsîdî tefsir perspektifinden analiz etmektedir. Bu bölümde öncelikle "Makâsîdu'l-Kur'an" alt başlığı altında, Mâtürîdî'nin Kur'an'ın maksatları hakkında herhangi bir tespit veya açıklamasının olup olmadığı araştırılmakta; varsa, bunların içeriği ve hangi konular üzerinde yoğunlaştığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Mâtürîdî'ye göre Kur'an'daki genel ve özel maksatların neler olabileceği detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Yazarın bu bölümde yer verdiği bir diğer temel konu ise makâsîdî tefsir yönteminin *Te'vilât*'taki yansımalarıdır. Müellif, burada teorik çerçevenin pratik uygulamalarını somut örnekler üzerinden göstermektedir. Bu doğrultuda, Mâtürîdî'nin ibadetler, muamelât ve ahlâk konularındaki âyetleri yorumlarken kullandığı makâsîdî yaklaşımlar sistematik bir şekilde incelenmektedir. Özellikle namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin; nikâh, talak, miras gibi muamelât konularının ve ahlakî hükümlerin makâsîd perspektifinden nasıl yorumlandığı detaylı örneklerle açıklanmaktadır. Örneğin, namazın insanı kötülüklerden alıkoyma gayesi, orucun takva bilincini geliştirme hedefi ve zekâtın sosyal adaleti sağlama maksadı gibi ibadetlerin temel gayeleri; nikâhın neslin korunması, talakın aile kurumunun maslahatını gözetme ve mirasın adil paylaşımı gibi muâmelâta dair hükümlerin maksatları; ayrıca doğruluk, emanet ve adâlet gibi ahlakî değerlerin toplumsal düzeni sağlamadaki rolü gibi konuların Mâtürîdî tarafından nasıl yorumlandığı ele alınmaktadır. Yazarın seçtiği örneklerin çeşitliliği ve bu örnekleri tahlil ediş biçimi, Mâtürîdî'nin makâsîd düşüncesinin pratik boyutunu görmek açısından zengin bir malzeme sunmaktadır (s. 229-278).

Yazar bu bölümde, Mâtürîdî'nin âyetleri tefsir ederken izlediği yöntemleri de geniş bir şekilde analiz etmiştir. Bu bağlamda, onun tefsir anlayışının temel niteliklerini şu şekilde ortaya koymaktadır: Mâtürîdî, âyetleri yorumlarken ilk muhatapların algısını ve kültürünü dikkate almaktadır. Âyetlerin siyak ve sibakını göz önünde bulundurmakta, Kur'an'ı bütüncül bir yaklaşımla tefsir etmektedir. Kur'an'ın Kur'an'la tefsir etme yöntemini benimsemekte ve âyetlerdeki

temsili anlatımı dikkate almaktadır. Yaşadığı dönemin ihtiyaçlarını göz önünde bulundururken, gereksiz teferruattan ve lüzumsuz açıklamalardan kaçınmaktadır. Âyetin zahir anlamının ötesinde asıl manaya odaklanmakta ve âyetlerin nüzul sebeplerinin ne olabileceği üzerinde durmaktadır. Yazar, bu yöntemleri farklı örneklerle ele alarak, *Te'vîlât*'ın makâsîd merkezli bir tefsir olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Ayrıca yazar, eserde makâsîdî tefsir anlayışına aykırı düşen yorumları da tespit ederek Mâtürîdî'nin bu eserinin makâsîdî tefsir özelliklerini hangi oranda yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, yeri geldikçe Mâtürîdî'ye yönelik eleştirel bir dil de kullanmaktadır. Bu sistematik analiz, klasik dönem tefsir geleneğindeki makâsîd düşüncesinin kapsamını ve niteliğini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır (s. 279-283).

Yazar, çalışmanın sonuç bölümünde (s. 285-293), Mâtürîdî'nin tefsirindeki makâsîd merkezli yaklaşımların İslâm düşünce geleneği içerisindeki yerini ve önemini değerlendirmektedir. Bu bağlamda onun Kur'an tefsirinde benimsediği ilkelerin ve izlediği yöntemlerin, makâsîd teorisinin erken dönem izlerini taşıdığını ortaya koymaktadır. Mâtürîdî'nin, şer'î hükümlerin gayelerini tespit ve tahlil etmede özgün bir metodoloji geliştirdiğini ve bu yönüyle makâsîd düşüncesinin gelişmesine önemli bir katkı sunduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Mâtürîdî'nin tefsirinin, hem "Makâsîdu'l-Kur'ân" kapsamında değerlendirilebilecek açıklamalar içermesi hem de bir tefsire makâsîdî nitelik kazandıracak özellikleri taşıması nedeniyle, bu tür tefsirlerin ilk örnekleri arasında sayılabileceğini belirtmektedir.

Yazar, "Makâsîdu's-şer'i'a", "makâsîdî ictihâd" ve "makâsîdî tefsir" bağlamında, konunun en temel problemi olan öznenin asgariye indirilmesi için usulün belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu noktada, Mâtürîdî'nin makâsîd eksenli açıklamaları ve gayeci yaklaşımının önemli veriler sunduğunu ileri sürmektedir. Müellif, bu yaklaşımın bir yandan makâsîd düşüncesinin daha sağlam bir zemine oturmasına, diğer yandan İslâm'ın doğru anlaşılması ve yaşanmasının önündeki engellerin büyük ölçüde ortadan kalkmasına önemli katkılar sağlayacağını değerlendirmektedir. Mâtürîdî'nin makâsîdî yaklaşımı, şer'î hükümlerin ardındaki hikmet ve maslahatları anlamak açısından önemli bir perspektif sunarken, bu düşüncenin daha sistematik bir hâle getirilmesi için de önemli bir zemin oluşturmaktadır. Yazarın bu sonuç bölümü, çalışmanın bütününde ele alınan konuları özetlerken, aynı zamanda makâsîd düşüncesinin gelecekteki çalışmalar için taşıdığı potansiyeli de ortaya koymaktadır.

Maden bu eserinde, ilk dönem İslâm âlimlerinin klasik eserleriyle birlikte modern dönemde yapılan güncel akademik çalışmalara da başvurmuş, zengin bir literatürden yararlanarak konuyu kapsamlı bir şekilde incelemiştir (s. 294-320). Bununla birlikte, çalışmada bazı eksiklikler ve geliştirilmeye açık yönler dikkat çekmektedir. Eser, Mâtürîdî'nin makâsîd anlayışını kapsamlı bir şekilde ele almakla birlikte, bu yaklaşımı yalnızca kendi tefsiri bağlamında incelemekte, kendisinden önceki ve sonraki dönemlerdeki diğer müfessirlerle yeterli düzeyde karşılaştırma yapmamaktadır. Bu durum, makâsîd teorisinin tarihsel gelişim sürecinin bütüncül bir perspektifle anlaşılmasını sınırlandırmaktadır. Ayrıca, Mâtürîdî'nin makâsîd düşüncesinin Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin sonraki temsilcileri üzerindeki etkisi yeterince incelenmemiştir. Bu eksiklik, eserin tarihsel süreklilik perspektifini tam olarak yansıtmamasını engellemektedir.

Te'vîlâtü'l-Kur'ân üzerinden yapılan analizlerde, Mâtürîdî'nin makâsîd eksenli yorumlarının belirli ayetlere nasıl uygulandığını gösteren somut örnekler sınırlı kalmıştır. Özellikle ahkâm ayetlerini yorumlarken benimsediği makâsîdî yaklaşımların daha fazla örnek üzerinden detaylı analizi, Mâtürîdî'nin hem metodolojisini daha iyi anlamaya hem de bu yaklaşımın tutarlılığını değerlendirmeye imkân sağlayabilirdi. Bu bağlamda, ibadetler, muâmelât ve aile hukuku gibi farklı alanlardaki ayetleri yorumlarken kullandığı prensiplerin karşılaştırmalı incelemesi, onun makâsîd düşüncesinin bütünlüğünü ve sistematik tutarlılığını daha belirgin biçimde ortaya koyabilirdi.

Kitap, teorik analizler açısından zengin bir içerik sunsa da Mâtürîdî'nin makâsîd merkezli yaklaşımlarının günümüz tefsir problemlerine nasıl uygulanabileceğine dair yeterli örnekler ve değerlendirme içermemektedir. Bu durum, çalışmanın pratik değerini ve modern dönem tefsir problemleriyle olan bağlantısını sınırlandırmaktadır. Yazarın eserin girişinde belirttiği “Mâtürîdî'nin tefsir yöntemiyle toplumsal sorunlara çözüm bulma” hedefi (s. 16), çalışmada yeterince tartışılmamış ve bu hedefin nasıl uygulanabileceğine dair somut öneriler sunulmamıştır. Özellikle, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'daki makâsîd eksenli yorumların, günümüz toplumsal, ahlâkî, hukûkî ve ekonomik sorunlarına nasıl bir çözüm sunabileceğine dair detaylı örneklerin verilmemesi, okuyucunun bu yaklaşımı anlamasını ve benimsemesini zorlaştırmaktadır. Dijital teknolojilerin ortaya çıkardığı yeni etik ve toplumsal problemler, modern aile yapısındaki değişimler, küresel sorunlar ve çevre meseleleri gibi çağdaş konularda Mâtürîdî'nin makâsîd temelli yaklaşımından nasıl yararlanılabileceğine dair uygulamalı örneklerin verilmesi, eserin sadece akademik açıdan değil, pratik açıdan da daha değerli hâle gelmesini sağlayabilirdi. Bu tür örnekler, teorik çerçevenin güncel meselelere nasıl uygulanabileceğini göstererek, eserin kullanışlılığını artırabilirdi. Özellikle Mâtürîdî'nin aklî istidlal, maslahat ve makâsîd eksenli yaklaşımının, modern dönem İslâm düşüncesinin yeniden inşasında nasıl bir rol oynayabileceğine dair somut ve kapsamlı öneriler sunulması, eserin akademik ve pratik değerini artırabilirdi.

Bunun yanı sıra eserde Mâtürîdî'nin tefsir metodolojisi ve makâsîd düşüncesine dair bazı açıklamaların farklı bölümlerde tekrar edilmesi (s. 156-170, 208-225), kitabın akıcılığını ve bütünlüğünü bir ölçüde zayıflatmaktadır. Bu tekrarların azaltılarak konuların daha sistematik bir şekilde işlenmesi, eserin bütünlüğüne katkı sağlayabilir.

Sonuç itibarıyla Gülhan Maden'in *Mâtürîdî Tefsirinde Makâsîdî Yorum* adlı çalışması, klasik tefsir literatüründe makâsîd düşüncesinin gelişimini sistematik bir şekilde ele alarak, günümüz Kur'an araştırmalarına yöntem açısından önemli katkılar sunmaktadır. Eser, makâsîd teorisi ile tefsir ilmi arasındaki ilişkiyi tarihsel ve metodolojik bir çerçevede incelemekte ve bu alanda yapılacak çalışmalara rehberlik ederek, metodolojik tartışmalara özgün bir perspektif kazandırmaktadır. Bu yönüyle çalışma klasik tefsir geleneğini derinlemesine anlamak isteyenler ile çağdaş tefsir yöntemlerine yeni bir bakış açısı getirerek güncel tefsir problemlerine çözüm arayışında olanlar için kaynak niteliğindedir. Maden'in çalışması, makâsîd kavramını tarihsel bağlamı içerisinde ele alarak, İslâm düşüncesindeki gelişim sürecini kapsamlı bir şekilde ortaya koymasıyla dikkat çekmektedir. Makâsîd'in kelam, fıkıh ve tefsir gibi temel İslâmî disiplinlerdeki yansımalarını geniş bir perspektifle incelemesi, alana önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle Mâtürîdî'nin tefsir yöntemini makâsîd eksenli bir perspektiften değerlendirmesi klasik tefsir anlayışının yeniden okunmasına imkân tanımakta ve günümüz İslâm düşüncesine yeni

bir metodolojik yaklaşım kazandırmaktadır. Maden'in bu çalışması, makâsıd kavramının sadece fıkıh alanıyla sınırlı olmadığını, erken dönemden itibaren tefsir disiplininde de etkin bir şekilde kullanıldığını ortaya koyması bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Özetle, Gülhan Maden'in eseri, İslâm tefsir geleneğinde makâsıd düşüncesinin teorik ve pratik boyutlarını anlamak, özellikle erken dönem tefsir geleneğindeki uygulamalarını analiz etmek ve bu yaklaşımın tarihsel gelişimini incelemek isteyen araştırmacılar için önemli bir akademik referans niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Boynukalın, Ertuğrul. “Makâsîdû’ş-Şerîa”. 27/423-427. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çaykara, Faruk. *Kur’ân’ın Yorumlanmasında Amaçsal Yaklaşımlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Ersöz, Resul. “Kur’ân’ı Maksatları Bağlamında Okumanın Değeri: Makâsîdî Tefsir”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Ekim/October 2021), 747-778.
- Es’ad, Ali Muhammed. “İslam Geleneğinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir”. *Makâsîdî Tefsir Kur’ân-ı Kerîm’i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*. 185-237. ed. Mustafa Çağrı. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- İşcioğlu, Ersin. *Teşekkül Dönemi Makâsîd Düşüncesi ve Kaffâl eş-Şâî’nin Mahâsinü’ş-Şerî’a Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Maden, Gülhan. *Mâtürîdî’nin Te’vîlâtü’l-Kur’ân’ında Makasîd Eksenli Tefsir Yöntemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Maden, Gülhan. *Mâtürîdî Tefsirinde Makâsîdî Yorum*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.
- Neccâr, Abdülmecîd. “Modern Dönem İslam Düşüncesinin Makâsîd Merkezli Bir Tefsire Olan İhtiyacı”, *Makâsîdî Tefsir Kur’ân-ı Kerîm’i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*. 285-306. ed. Mustafa Çağrı. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Yaran, Rahmi. “Cüveynî Öncesi Makasîd/Maslahat Söylemi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (Ocak 2005), 93-123.
- Yaran, Rahmi. “Cüveynî’den İbn Abdüsselâm’a Makâsîd/Maslahat Söylemi”. *EKEV Akademi Dergisi* 10/28 (2006), 191-214.
- Yılmaz, Ömer. *Makasîd Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.